

УДК 347.23

А. Ю. Бабаскін, канд. юрид. наук, старший науковий співробітник
відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, 01601, Україна

ІСТОТНІ УМОВИ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У статті досліджується стан правового регулювання істотних умов кредитного договору в цивільному законодавстві України. Доводиться, що через відсутність в главі 71 ГК України переліку істотних умов кредитного договору в науці цивільного права немає єдності поглядів в даному питанні. Автор розглядає в якості істотних умов кредитного договору умови про предмет договору, розмір процентів, тип процентної ставки, порядок сплати процентів, у разі застосування змінюваної процентної ставки порядок її обчислення та максимальний розмір збільшення процентної ставки, термін повернення кредиту, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. На підставі проведеного дослідження, автором пропонується внесення відповідних змін до глави 71 ГК України.

Ключові слова: кредит, кредитний договір, істотні умови, звичайні умови, випадкові умови.

Постановка проблеми. З приводу істотних умов кредитного договору треба зазначити, що в науці цивільного права це питання є дискусійним. На думку І. І. Безклубого істотними умовами кредитного договору є предмет, сума, строк повернення, та розмір процентів [1, с. 732]. С. М. Лепех [2, с. 10] та Д. В. Мироненко [3, с. 66] відносять до них умови про предмет, плату, строк та цільове спрямування кредитних коштів. Л. П. Оплачко відносить до них предмет договору, суму та строк дії кредиту, умови і порядок його видачі та погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права і відповідальність сторін щодо видачі та погашення кредиту [4]. На думку Ю. І. Чалого до істотних умов кредитного договору відноситься сума кредиту (предмет договору), кредитний процент (ціна договору) та строк погашення кредиту [5]. В. О. Белов відносить до істотних умов предмет: найменування та сума кредитних коштів, обов'язок надати і повернути суму кредиту, обов'язок сплатити проценти [6, с. 349]. В. О. Майоров відносить до істотних умов кредитного договору умови про суму кредиту, про строк та порядок надання кредиту, про розмірі процентів за кредитом, про цільове використання кредиту, про умови повернення, та спосіб забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором та інші умови, відносно яких за заявою однієї із сторін повинна бути досягнута згода [7, с. 9], І. В. Дмитрик до істотних умов кредитного договору відносить предмет, суму, строк повернення, та розмір процентів [8, с. 371]. На думку С. К. Соломіна істотними умовами кредитного договору є розмір кредиту, розмір процентної ставки та строк використання кредиту [9, с. 45]. В. Я. Погребняк відносить до істотних умов кредитного договору за участю споживачів предмет, строк кредитування, процентну ставку, повну вартість кредиту, умови цільового використання кредитних коштів, відповідальність сторін у разі порушення зобов'язання та порядок розірвання договору [10, с. 9]. Н. М. Квіт вважає, що до змісту договору про іпотечний кредит мають бути включені умови про: суму основного зобов'язання, строки та розміри платежів за договором з урахуванням інфляційного застереження; інфляційне застереження; строк дії договору; цільове використання іпотечного кредиту; умови і порядок дострокового виконання основного зобов'язання; наслідки невиконання чи неналежного виконання зобов'язань сторонами; забезпечення виконання основного зобов'язання іпотекою; страхування ризиків невиконання чи неналежного виконання зобов'язання іпотечним позичальником та інші умови, які за погодженням сторін є істотним [11]. Ю. О. Заїка вважає, що в

кредитному договору сторони повинні визначити: суму кредиту; його мету; строк повернення; умови повернення зобов'язання банку (відкрити рахунок позичальнику, забезпечити його консультаційними послугами тощо); зобов'язання позичальника (використовувати кредит за призначенням, забезпечити повернення кредиту та відсотків з користування, надавати бухгалтерський баланс та звітні документи тощо); права банку (перевіряти забезпеченість позики, а також заставних можливостей поручителів та гарантів, обмежити надання кредиту за недостатності його забезпеченості тощо) [12]. Автори підручника з цивільного права під загальною редакцією С. С. Бичкової відносять до істотних умов кредитного договору: предмет кредиту, строк повернення кредиту, проценти за кредит, вартість інших банківських послуг, майнову відповідальність сторін за порушення договору, порядок його розірвання та інші умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди [13]. На переконання Д. І. Гравіна «істотними умовами кредитного договору окрім предмету є строк на який кредит надається та проценти, що сплачуються банку за користування грошовими коштами» [14, с. 71]. На думку В. В. Вітрянського до істотних умов кредитного договору слід віднести «умови, які визначають предмет кредитного договору: порядок та строк (строки) його надання позичальнику; строк та порядок повернення кредиту отриманої суми; розмір процентів за користування кредитом та порядок їх сплати позичальником [15]. Д. О. Гетманцев, Н. Г. Шукліна відносять до істотних умов кредитного договору суму кредиту, проценти за його використання та обов'язок позичальника повернути суму кредиту, що повинен бути виконаний у певний час [16]. Інші науковці відносять до істотних умов кредитного договору є: предмет, строк повернення та його ціна (розмір процентів) [17]; предмет [18]; предмет, розмір процентів та порядок їх сплати, строк користування кредитом [19]; умови про предмет, сторони, строк дії договору, суму процентів, обов'язки сторін по видачі та поверненню кредитних коштів відповідно, всі інші умови, які сторони погодили при укладанні кредитного договору, в тому числі, наприклад, щодо цільового використання кредитних коштів [20, с. 50].

Отже, думки науковців з приводу істотних умов кредитного договору істотним чином різняться. Це обумовлено: а) відсутністю переліку істотних умов кредитного договору у параграфі 2 глави 71 ЦК України, що є недоліком ЦК України; б) складнощами з визначенням норм щодо договору позики, які можуть бути застосовані до кредитного договору; в) наявністю в законодавстві норм, які при визначенні переліку умов договору змішують істотні умови договору з звичайними умовами договорів, з елементами форми договорів (підписи сторін), з елементами договору як документу (назва виду договору, реквізити сторін) (наприклад, ч. 2 ст. 345 ГК України, ст. 4 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»); г) тим, що позиція багатьох науковців в цьому питанні була сформульована до доповнення ЦК України статтею 1056-1 «Проценти за кредитним договором» та подальшого внесення до неї змін. Зазначимо, що вказаний стан правового регулювання істотних умов кредитного договору в Україні суттєво відрізняється, наприклад, від законодавства Республіки Білорусь, в якому перелік таких умов встановлено у статті 140 Банківського кодексу вказаної держави [21].

Вищезазначене свідчить про доцільність проведення додаткових наукових досліджень істотних умов кредитного договору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До науковців, які досліджували істотні умови кредитного договору можна віднести М. М. Агаркова, В. О. Белова, І. А. Безклубого, В. В. Вітрянського, Л. Г. Єфімову, Н. М. Квіт, Е. С. Компанійця, Я. О. Куник, С. М. Лепех, Л. П. Оплачко, Е. Г. Полонського, В. Я. Погребняка, Є. О. Суханова, С. К. Соломіна та багато інших. В той же час стан існуючих наукових підходів до вищевказаної проблеми свідчить про необхідність подальшої активізації її наукових досліджень.

Метою даного дослідження є встановлення переліку істотних умов кредитного договору в цивільному праві України та надання пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Під змістом будь-якого цивільно-правового договору в науковій літературі традиційно розглядається сукупність усіх його умов. Як вказує В. В. Луць «сутність цивільно-правового договору становить угода (згода, домовленість, взаєморозуміння, консенсус тощо) двох або більш сторін, спрямоване на становлення, зміну, або припинення цивільних прав та обов'язків, а зміст цивільного договору становлять його компоненти – умови (пункти), щодо яких досягнуто згоди сторін» [22, с. 127]. В науковій літературі умови договорів традиційно поділяються на істотні, звичайні та випадкові. При цьому усі зазначені умови договору з моменту його укладення стають однаково обов'язковими для виконання сторонами (ст. 640 ЦК України). Прихильниками такого погляду є більшість цивілістів. Наведений підхід до поділу договірних умов зустрічається у працях Л. А. Лунца, І. Б. Новицького [23, с. 148], О. С. Іоффе [24, с. 28], В. В. Луця [25, с. 33-35] та інших вчених. Така класифікація умов договору має не лише теоретичне, а й практичне значення, зокрема, для встановлення факту укладення договору.

Закон відносить до істотних умов договору умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди (ст. 638 ЦК України). Отже, істотними умовами цивільного договору є умови, які: а) безпосередньо зазначені в законі в якості істотних (наприклад, предмет договору); б) ті, що є необхідними для договорів даного виду (наприклад, умова про ціну відплатного договору); в) умови на погодженні яких наполягає одна із сторін. Останні можуть бути достатньо різноманітними, оскільки це є проявом принципу свободи договору (ст.ст. 3, 6, 627 ЦК України). Зазначений підхід законодавця у визначенні істотних умов договору є підставою, на якій ґрунтується підхід щодо поділу істотних умов на об'єктивно істотні умови та суб'єктивно істотні умови [26, с. 55-56]. Істотні умови, які встановлені законом також поділяються на загальні, які стосуються усіх договорів (наприклад, предмет договору), та ті, що встановлені законом для конкретного виду договорів. На думку С. А. Денисова, «такий поділ істотних умов договорів веде до того, що зазначені умови зливається воедино, а відтак другий вид істотних умов договору – умови, необхідні для договорів даного виду, фактично втрачає своє самостійне значення» [27, с. 239].

З огляду на легальне визначення кредитного договору (ст. 1054 ЦК України), з урахуванням норм статей 638, 1055-1056-1 ЦК України та норм статті 1 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» можна виокремити наступні істотні умови кредитного договору.

Предмет кредитного договору. В науці цивільного права предмет цивільно-правового договору розглядається в якості: а) об'єкта правовідношення, що виникає на підставі договору; б) дій, які мають бути здійсненні сторонами за договором; в) дій або об'єкту на який вони спрямовані; г) дій та об'єкту на які вони спрямовані; д) зобов'язання як правовідношення та ін.

На нашу думку, під предметом кредитного договору слід розуміти дії кредитодавця з надання позичальнику кредиту за договором, дії позичальника з повернення кредиту кредитодавцю та сплати процентів за ним, які мають здійснюватись сторонами кредитного договору у відповідності до домовленості сторін стовно: виду кредиту за способом його надання (кредит наданий однією сумою, кредитна лінія, надання кредиту шляхом кредитування рахунку позичальника), розміру кредиту (сума кредиту або ліміт кредиту за кредитною лінією чи кредитом, що надається шляхом кредитування рахунку позичальника), валюти кредиту (національна валюта України – гривня або іноземна валюта).

Кредитний договір є строковим правочином (ст. 1054 ЦК України, п. 3 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»). В зв'язку з цим, строк на який надається кредит позичальнику є істотною умовою кредитного договору. Зазначене в свою чергу свідчить про відсутність підстав для застосування до кредитного договору норм частини 1 статті 1049 ЦК України.

Кредитний договір є відплатним правочином, відплатність якого виявляється у сплаті процентів позичальником. Стаття 1054 ЦК України встановлює, що кредитор давець зобов'язується надати грошові кошти позичальнику на умовах, встановлених договором. До вказаних умов, відноситься розмір процентної ставки, тип процентної ставки, порядок сплати процентів. Згідно частини 2 статті 1056-1 ЦК України розмір процентів, тип процентної ставки (фіксована або змінювана) та порядок їх сплати за кредитним договором визначаються в договорі. У кредитному договорі, в якому застосовується змінювана процентна ставка також має бути встановлено порядок розрахунку змінюваної процентної ставки із застосуванням погодженого сторонами індексу, та максимальний розмір збільшення процентної ставки. З огляду на вказане, до істотних умов кредитного договору слід також віднести розмір процентів, тип процентної ставки (фіксована, змінювана), порядок сплати процентів (наприклад, щомісяця, щокварталу, їх одночасну сплату з поверненням частини кредиту у складі ануїтетних платежів тощо), а у випадку застосування змінюваної процентної ставки порядок її обчислення та максимальний розмір збільшення процентної ставки за кредитом. Відповідно з цим, до кредитного договору не повинні застосовуватись норми частини 1 статті 1048 ЦК України щодо розміру та порядку сплати процентів.

Зазначений висновок підтверджується тим, що без наявності вищевказаних умов не можливо розрахувати навіть початкову вартість кредиту. Зазначене, в свою чергу унеможливило: а) отримання в акціонерному товаристві внутрішньо-корпоративного узгодження на укладення значного договору (ст. 70 ЗУ «Про акціонерні товариства»); б) отримання державним підприємством, у тому числі господарським товариством (крім банків), у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв) погодження залучення внутрішніх та зовнішніх кредитів (позик (ст. 67 ГК України); в) проведення реєстрації позичальником – резидентом кредиту, залученого від нерезидента [28, п. 1.11].

Доцільним видається звернути увагу на те, що законодавство країн з традиційно стійкою фінансово-банківською системою, на відміну від українського законодавства, допускає надання кредиту «до вимоги» («відкритий кредитний контракт»). Прикладом цього є норми статті 310 ЦК Швейцарії [29], частина 3 статті 488 ГЦУ [30], або стаття 7:65 ЦК Нідерландів [31]. Згідно французької правової доктрини кредит також може бути наданий на невизначений строк, що характерно перш за все для кредитів «овердрафт» [32]. Законодавство європейських країн допускає і можливість відсутності у кредитному договорі строку сплати процентів. В такому випадку, вони сплачуються у строк встановлений законом. Наприклад, згідно частини 2 статті 314 ЦК Швейцарії проценти за кредитом в такому разі сплачуються щорічно [33]. Однак, зазначенні умови кредитування для України, на наш погляд, є передчасними.

Висновки. Відсутність в ЦК України норм, які б визначали перелік істотних умов кредитного договору є недоліком вказаного Кодексу. В цілях підвищення рівня правового регулювання кредитного договору пропонуємо доповнити статтю 1054 ЦК України частиною наступного змісту:

«Істотними умовами кредитного договору є предмет договору (вид кредиту за способом його надання, розмір кредиту, валюта кредиту), умови щодо розміру процентів, типу процентної ставки, порядку сплати процентів, у випадку застосування змінюваної процентної ставки умови щодо порядку її обчислення та максимальний розмір збільшення процентної ставки за кредитом, строк повернення кредиту, а також усі ті умови щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Інше може бути встановлено законом».

Список літератури

1. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – К.: Юрінком, 2005. – Т. II. – 1082 с.
2. Лепех С. М. Кредитний договір: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. М. Лепех. – Львів, 2004. – 19 с.

31. Dutch Civil Code. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook077.htm>.
32. Гавальда К., Стуфле Ж. Банковское право. Учреждения – Счета – Операции – Услуги: Перевод с французского / Гавальда К., Стуфле Ж. – М.: Финстатинформ, 1996. – 566 с.
33. Federal Act on the Amendment of the Swiss Civil Code. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19110009/index.html>.

Стаття надійшла 16.11.2017 р.

А. Ю. Бабаскин, канд. юрид. наук, старший научный сотрудник
отдела проблем гражданского, трудового и предпринимательского права
Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины
ул. Трехсвятительская, 4, Киев, 01601, Украина

СУЩЕСТВЕННЫЕ УСЛОВИЯ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРА ПО ГРАЖДАНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Резюме

В статье исследуется состояние правового регулирования существенных условий кредитного договора в гражданском законодательстве Украины. Доказывается, что из-за отсутствия в главе 71 ГК Украины перечня существенных условий кредитного договора в науке гражданского права нет единства взглядов в данном вопросе. Автор рассматривает в качестве существенных условий кредитного договора условия о предмете договора, размере процентов, типе процентной ставки, порядке уплаты процентов, в случае применения изменяемой процентной ставки порядок ее исчисления и максимальный размер увеличения процентной ставки, срок возврата кредита, а также все те условия, относительно которых по заявлению одной из сторон должно быть достигнуто соглашение. На основании проведенного исследования, автором предлагается внесение соответствующих изменений в главу 71 ГК Украины.

Ключевые слова: кредит, кредитный договор, существенные условия, обычные условия, случайные условия.

A. Yu. Babakskin, Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Fellow
the Department of Civil, Labor and Enterprise Law
Institute of State and Law of V. M. Koretsky
National Academy of Sciences of Ukraine
Trehsvyatitelskaya St., 4, Kyiv, 01601, Ukraine

ESSENTIAL TERMS OF A LOAN AGREEMENT FOR CIVIL LEGISLATION OF UKRAINE

Summary

The article explores the state of legal regulation of the essential conditions of the loan agreement in the civil legislation of Ukraine. It is proved that due to the absence in Chapter 71 of the Civil Code of Ukraine of the list of essential terms of the loan agreement in the science of civil law, there is no unity of views in this matter. The author considers terms of the subject of the agreement, the interest rate, the type of interest rate, the procedure for paying interest, as well as the procedure for calculating the interest rate, the maximum amount of the interest rate increase, the repayment term of the loan, as well as all those conditions, concerning which an agreement must be reached at the request of one of the parties. Based on the conducted research, the author proposes the introduction of appropriate changes to Chapter 71 of the Civil Code of Ukraine.

Key words: credit, loan agreement, essential conditions, ordinary conditions, random conditions.